

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті представлено географічний вимір злочинності в українському суспільстві. Зроблено огляд найбільш небезпечних і безпечних у криміногенному плані регіонів та міст країни. Розглянуті чинники, які можуть впливати на показники кримінальної активності. Здійснено аналіз регіональних особливостей поширення кримінальних практик. Викладено думку автора щодо причин, які обумовлюють географічні особливості розповсюдження злочинності.

Ключові слова: злочинність, географія злочинності, міська злочинність, теорія розбитих вікон, кримінальний регіон, кримінальна столиця.

В статье представлено географическое измерение преступности в украинском обществе. Сделан обзор наиболее опасных и безопасных в криминальном отношении регионов и городов страны. Рассмотрены факторы, которые могут влиять на показатели криминальной активности. Осуществлён анализ региональных особенностей распространения криминальных практик. Изложено мнение автора касательно причин, которые обуславливают географические особенности распространения преступности.

Ключевые слова: преступность, география преступности, городская преступность, теория разбитых окон, криминальный регион, криминальная столица.

The article presents the geographical dimension of crime in the Ukrainian society. The review of the most hazardous and safest regions and cities of the country in criminogenic context has been done. The factors that can influence the level of criminal activity have been examined. The regional features of criminal practices distribution have been analysed. The views of the author about the reasons conditioning the geographical features of the spread of crime have been set out.

Keywords: crime, geography of crime, urban crime, broken windows theory, criminal area, crime capital.

Кожен регіон України має свою неповторну ауру, у якій поєднується його історія, культура, економічна спеціалізація, специфіка географічного розташування, етнічна мозаїка, місцевий колорит і т. ін. Водночас вже давно підмічено, що українські регіони вирізняються й за рівнем поширення криміналу. Ще одним критерієм, який характеризує географічні особливості зрізу злочинності, є рівень злочинності у містах. Міста зосереджують у собі блага цивілізації та постають адміністративними, культурними, політичними,

економічними, науковими, духовними тощо центрами. Водночас наявність великої чисельності населення на незначній площі призводить до поширення девіантних явищ, і зокрема – злочинності. Потрібно зазначити, що статистика із року в рік свідчить про географічну нерівномірність поширення злочинності в українському суспільстві. Тому огляд та аналіз особливостей вітчизняної злочинності в окремих регіонах та містах виявляється цікавим та актуальним.

Проблема міської злочинності протягом тривалого часу привертає увагу соціологів. Зокрема дослідження міської злочинності було одним із напрямків роботи Чиказької школи. Із представників цієї школи, які займалися даною проблематикою, зазначимо Ф. Трешера (робота «Зграя»), К. Шоу, Г. Маккея (робота «Теоретичні висновки з екологічного вивчення Чикаго») та ін. [1].

Із числа російських дослідників, які присвятили увагу дослідженню злочинності у містах варто назвати В. Курчєєва [2], С. Овчинського [3]. Цікаві ідеї щодо географічної проблематики злочинності у цивілізаційному контексті висловлює білоруський дослідник С. Кандрічін [4].

Серед вітчизняних дослідників девіантності міського простору слід назвати О. Демківа [5]. Регіональні особливості вітчизняної злочинності та вплив на неї урбанізації розглянув у своїй дисертації В. Шакур [6].

У межах кримінології сформувався цікавий напрямок – енвайронментальна кримінологія, яка вивчає зовнішнє середовище, що впливає на скоєння злочину та в межах якого відбувається злочин.

Російський кримінолог О. Старков звертає увагу на зв'язок між архітектурою та злочинністю. Зокрема він виокремлює архітектурну кримінологію, яку розуміє як місце та роль новозбудованих міст, де рівень злочинності у 5-10 разів вище, ніж у старих містах; характер та стиль архітектурних будівель та їхній зв'язок зі злочинністю (наприклад, у багатопверхових будинках рівень злочинності вищий, ніж у низьких і котеджах) [7, с. 15].

Для пояснення явища міської злочинності представниками суспільних наук – кримінології та соціології, було розроблено низку теорій і концепцій. Зокрема можна виокремити таку концепцію, як теорія розбитих вікон (її автори – Дж. Вілсон та Дж. Келлінг). Зміст даної теорії полягає у тому, що девіантна (делінквентна) чи асоціальна (антисоціальна) поведінка може розповсюджуватися як соціальна епідемія із наростаючою швидкістю снігової лавини – розбите вікно на вулиці або перекинута урна зі сміттям є провокуючим фактором для подальших девіантних дій, у тому числі зі злочинними.

Цікавою для розуміння явища регіональної та міської злочинності видається теорія конфлікту культур Т. Селліна, в основі якої лежать відмінності норм і цінностей різних культур, які опиняються в одному середовищі, а також теорія соціальної дезорганізації (Е. Дюркгайм), теорія субкультур (А. Коен) тощо [8, с. 37-42].

Водночас проблема регіональних особливостей злочинності, особливо у її українському варіанті, ще недостатньо висвітлена та має багато невирішених питань.

Тому метою дослідження виступає розгляд найбільш криміногенних регіонів і міст України та спроба пояснення соціальних причин подібного стану речей з точки зору соціології.

Спочатку спробуємо розглянути географічні особливості української злочинності, якщо такі є. Згідно з офіційними даними МВС станом на 2012 р. спостерігався високий рівень злочинності у Автономній Республіці Крим та м. Севастополі – у цих двох адміністративних регіонах країни найвищий рівень злочинності на 10 тисяч жителів як на загальному рівні, так і за тяжкими та особливо тяжкими злочинами [9]. Ми не будемо зосереджувати увагу на кримськотатарському факторі, який безумовно впливає на будь-які соціальні процеси на півострові (у тому числі й на рівень злочинності), однак, на нашу думку, етнічний чинник не є домінуючим у «створенні» таких високих показників. Ще один політичний фактор, який мимоволі спливає, коли йдеться про Крим, та, на нашу думку, може впливати на криміногенну ситуацію на півострові – це протистояння російського та українського світів, яке на всіх рівнях дезорганізує соціальні інститути регіону.

Що характерно, за даними МВС у 2011 р. Автономну Республіку Крим, також було визнано найбільш криміногенним регіоном [10]. Подібна ситуація спостерігається й у м. Севастополі, який входив до п'ятірки найбільш кримінальних міст країни й у 2011 р. [11].

Щодо областей України, то Запорізька і Дніпропетровська області як за даними 2012 р., так і за даними 2011 р. вважалися найбільш криміногенними [9; 10]. До регіонів, які потрапили у п'ятірку найбільш криміногенних у 2011 р., належали також Донецька та Луганська області [10].

Історично так склалося, що схід країни завжди потребував робочих рук, а особливо гостро під час індустріалізації та післявоєнної відбудови економіки. На сході України завжди цінувалася робоча сила і тому не виключено, що у певні історичні періоди під час працевлаштування не надто зверталася увага на минуле робітника. Є думка, що криміногенна активність населення Східної України також пов'язана із наявністю шкідливих виробництв, на них працювали особи, яким призначали такий різновид покарання, як «хімія». Крім того, після відбуття покарання засудженим протягом п'яти років не дозволялося повертатися додому і вони осідали поблизу місць позбавлення волі, з яких звільнялися. Зазначимо, що саме в індустріальних регіонах була зосереджена найбільша кількість місць позбавлення волі. Ця тенденція зберігається й донині – Дніпропетровська (14 пенітенціарних установ), Донецька (20), Запорізька (11), Луганська (16) та Харківська (13) області є лідерами за кількістю місць позбавлення волі по країні.

На думку вітчизняного правознавця В. Шакуна, саме демонтаж системи ГУЛАГу спричинив криміногенний дисбаланс між сходом та заходом країни. Як зазначає дослідник, ще 60 років тому рівень злочинності на сході та заході

країни був практично однаковим. З 1950-х років засуджених почали відправляти не на Крайню Північ, а у промислові регіони, в тому числі й у південно-східну Україну, у яких із часом сформувалася певна кримінальна субкультура [12, с. 72].

Вже давно встановлено, що злочинність як соціальне явище тісно пов'язана з іншими соціальними явищами, наприклад, з урбанізацією, міграцією, майновим розшаруванням, безробіттям тощо. Спробуємо розглянути, які чинники є більш суттєвими у вітчизняних реаліях, взявши за основу певні вибіркові показники.

Якщо подивитись на українську злочинність у регіональному розрізі, то стає очевидним – щільність населення лише частково (можливо, у поєднанні з іншими чинниками, наприклад, із рівнем урбанізації) впливає на показник злочинності (табл. 1, напівжирним шрифтом виділені найбільш криміногенні регіони, а напівжирним курсивом – найменш криміногенні). Навпаки, регіони з низьким рівнем злочинності демонструють високу щільність населення (Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області).

Водночас у цих же областях, а також у Рівненській області фіксується найнижчий по країні відсоток міського населення. Ці ж п'ять областей мають найнижчий рівень злочинності. Однак, серед регіонів із найвищим показником міського населення – у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Харківській та Запорізькій областях, лише Дніпропетровська та Запорізька входять до п'ятірки регіонів із найвищим рівнем злочинності. Якщо ми додамо до цього міста Київ та Севастополь, у яких також порівняно високий рівень злочинності, то виходить, що фактор урбанізації є вирішальним у чотирьох з п'яти випадків (виняток – АР Крим, у якій відносно середній відсоток міського населення).

Аналіз рівнів зайнятості населення та безробіття не дають нам відповіді на причини розбіжності показників злочинності у різних регіонах країни. Так, у регіонах із високим рівнем злочинності (АР Крим, м. Севастополь, Дніпропетровська, Запорізька області та м. Київ) спостерігається найвищий показник зайнятості населення та найнижчий (у м. Києві, м. Севастополі та АР Крим) і середній (Дніпропетровська та Запорізька області) рівень безробіття. І навпаки, у регіонах із найнижчим рівнем злочинності (Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Рівненська, Чернівецька області) спостерігається найнижчий рівень зайнятості та середній рівень безробіття (у Рівненській і Тернопільській областях – найвищий по країні). Отже, показники зайнятості та безробіття не пояснюють регіональних відмінностей за рівнем злочинності.

Як вже зазначалося, за кількістю пенітенціарних закладів лідирують Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Харківська та Запорізька області. Однак, лише у двох із перелічених областей (Дніпропетровській та Запорізькій) порівняно високий рівень криміналу. У м. Севастополі немає жодного пенітенціарного закладу, а у Києві – лише Лук'янівська в'язниця. Однак ці два міста входять до п'ятірки найбільш криміногенних регіонів. Серед регіонів із найнижчим рівнем злочинності лише у Закарпатській (1) та

Чернівецькій (2) областях найменша кількість пенітенціарних закладів. Водночас, якщо ми візьмемо рівень криміналу у Донецькій, Луганській та Харківській областях, то він є достатньо високим, хоча ці регіони за даними 2012 р. не ввійшли до п'ятірки найбільш криміногенних. Отже, напевно важко сказати чи наявність пенітенціарних установ є причиною кримінальної активності в окремому регіоні, чи її наслідком. Скоріше за все взаємозв'язок існує, але він стає впливовим за наявності інших факторів.

І нарешті ми взяли ще один показник – кількість населення на одну релігійну громаду у конкретному регіоні. Чим менше припадає жителів регіону на одну релігійну громаду, тим більшим є охоплення релігією населення конкретного регіону. За цим показником лідирують п'ять західноукраїнських регіонів із найнижчим показником злочинності.

Таблиця 1

Рівень злочинності та інші вибіркові показники у регіональному розрізі

№ пор.	Область	Рівень злочинності на 10 тис. населення (2012 р.)	З них тяжких та особливо тяжких злочинів	Кількість пенітенціарних закладів в області	Міське населення, % (2012 р.)	Щільність населення, (осіб/км ²)	Рівень зайнятості населення, %	Рівень безробіття населення, %	Кількість релігійних громад (2010 р.)	Кількість населення на одну громаду (2010 р.)
1	АР Крим	169,8	62,4	4	68¹	75,3	62,8	5,4	2014	975
2	Вінницька	60,0	20,4	8	50	61,7	59,9	8,3	1974	835
3	Волинська	60,8	23,7	4	52	51,6	60,0	7,8	1472	704
4	Дніпропетровська	123,7	45,0	14	83	104,0	62,6	6,3	1169	2866
5	Донецька	110,7	36,8	20	91	166,0	60,6	7,8	1575	2830
6	Житомирська	79,2	30,7	6	58	42,7	60,5	9,2	1311	979
7	<i>Закарпатська</i>	<i>45,7</i>	<i>17,7</i>	<i>1</i>	<i>37</i>	<i>98,1</i>	<i>59,1</i>	<i>7,2</i>	<i>1753</i>	<i>710</i>
8	Запорізька	141,3	52,3	11	77	65,9	62,1	6,4	932	1941
9	<i>Івано-Франківська</i>	<i>36,1</i>	<i>12,5</i>	<i>4</i>	<i>43</i>	<i>99,1</i>	<i>56,2</i>	<i>6,9</i>	<i>1276</i>	<i>1082</i>
10	Київська	88,3	40,2	6	62	61,1	59,8	6,0	1594	1079
11	Кіровоградська	106,1	41,4	5	62	40,8	59,7	7,9	637	1595
12	Луганська	115,8	42,8	16	87	85,2	59,8	5,9	746	3091
13	Львівська	62,6	19,8	8	61	116,4	58,8	6,9	2821	903
14	Миколаївська	87,7	31,8	7	68	47,9	60,7	7,4	702	1692
15	Одеська	102,5	41,9	7	67	71,7	60,1	5,3	1201	1989
16	Полтавська	86,0	29,2	9	61	51,4	59,9	8,0	1498	999
17	Рівненська	48,9	15,8	6	48	57,6	59,9	9,3	1449	795
18	Сумська	77,8	31,2	5	68	48,4	60,6	7,5	738	1584
19	Тернопільська	39,6	14,3	4	44	78,2	57,3	9,3	1663	654
20	Харківська	115,8	42,8	13	80	87,3	61,6	6,3	817	3383
21	Херсонська	105,9	33,5	6	61	38,1	60,2	8,3	888	1230
22	Хмельницька	66,1	23,7	5	55	64,0	60,3	7,9	1737	767
23	Черкаська	75,2	28,4	4	56	61,1	60,3	8,5	1246	1038
24	Чернівецька	53,8	17,9	2	42	111,8	59,1	7,4	1208	748
25	Чернігівська	75,9	27,0	6	63	34,1	61,0	9,2	899	1231
26	м. Київ	120,8	32,6	1	100	3368,0	65,2	5,1	836	3333
27	м. Севастополь¹	169,4	65,6	–	100	318	63,8	5,3	116	3280

¹Всього, із м. Севастополем

Три, з п'яти цих регіонів (Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька області), входять до першої п'ятірки регіонів країни, які мають найнижчу кількість населення на одну релігійну громаду. В двох інших – Рівненській (шосте місце) та Івано-Франківській (тринадцятий показник з двадцяти семи).

Серед регіонів із високим рівнем криміналу (АР Крим, м. Севастополь, Дніпропетровська, Запорізька області, м. Київ) лише у Автономній Республіці Крим значний показник кількості населення на одну релігійну громаду (дев'яте місце з двадцяти семи). Найбільша кількість населення на одну релігійну громаду спостерігається у Харківській області (27-те місце), містах Києві (26-те) та Севастополі (25-те), Луганській (24-те) та Дніпропетровській (23-те) областях, що говорить про менше охоплення населення релігією, ніж на заході країни. Запорізька область за цим показником посідає 22-ге місце. Отже, зважаючи на вищезазначене можна стверджувати, що релігійний фактор впливає на рівень злочинності в окремому регіоні.

Тепер спробуємо визначити епіцентри найвищого рівня міської злочинності в країні. Зауважимо, що південь та схід України є більш урбанізованими регіонами. На їхній території зосереджена найбільша кількість міських агломерацій країни.

У статті ми приділено увагу найбільш небезпечним видам злочинів у містах – тяжких та особливо тяжких, які створюють реальну небезпеку на вулицях.

Таблиця 2

**Міста України з найбільшою кількістю тяжких злочинів
(станом на 2011 р.)**

№ пор.	Місто	Кількість тяжких злочинів на 1 тис. жителів у рік (2011 р.)	Щільність населення (осіб/км ²)	Рік заснування	Динаміка чисельності населення за 1897-2012 рр., тис. осіб		
					1897 р.	2012 р.	Кратність зростання населення, разів
1	Сімферополь	7,2	3 140	1784	48,8	336	7
2	Севастополь	6,4	318	1783	50,7	341	7
3	Дніпропетровськ	6	2 463	1776	121,2	999	8
4	Горлівка	6	613,5	1779	7,2	259	37
5	Кіровоград	6	2 271	1754	61,8	235	4

Однією з детермінант міської злочинності виступає наявність великої кількості населення. Певні види злочинів взагалі мають чітко виражену міську специфіку – у громадському транспорті, на ринках тощо, та пояснюються наявністю місць ситуативного скупчення великої кількості людей, що створює сприятливу ситуацію для майнових злочинів.

**Міста України з найменшою кількістю тяжких злочинів
(станом на 2011 р.)**

№ пор.	Місто	Кількість тяжких злочинів на 1 тис. жителів у рік (2011 р.)	Щільність населення (осіб/км ²)	Рік заснування	Динаміка чисельності населення за 1897-2012 рр., тис. осіб		
					1897 р.	2012 р.	Кратність зростання населення, разів
1	Полтава	1,5	2 889	1174	53,1	298	6
2	Івано-Франківськ	1,7	2 684	1662	22,4	225	10
3	Біла Церква	2	5 765	1032	20,7	211	10
4	Луцьк	2,2	5 196	1085	18,5	213	11,5
5	Тернопіль	2,2	3 007	1540	32,0	217	7

У містах внаслідок перенаселеності більш часті побутові злочини, в основі яких конфлікти між близькими (і не тільки) людьми, які скупчуються у обмеженому просторі, наприклад, на маленькій житловій площі. Велика концентрація населення спричиняє ефект натовпу, про який зазначав ще Г. Лебон та призводить до більш частих ситуацій із хуліганством, вандалізмом, масовим порушенням громадського спокою тощо.

Крім того, міський житель кожного дня зустрічається із тисячами, а то й сотнями тисяч таких же як він, тобто міський натовп і «кам'яні джунглі» створюють атмосферу анонімності. Нарешті через те, що в містах зосереджуються значні ресурси суспільства та центри прийняття рішень, вони більш вразливі до поширення економічних злочинів та корупції.

Отже, для підтвердження або спростування вищезазначеного розглянемо п'ять міст із найвищим показником злочинності та п'ять міст із найнижчим показником злочинності (див. табл. 2 та 3).

Якщо брати такий показник як густина населення, то всі п'ять міст із найнижчою кількістю тяжких злочинів (Полтава, Івано-Франківськ, Біла Церква, Луцьк, Тернопіль) є щільнонаселеними і за цим показником випереджають чотири з п'яти міст із найвищою кількістю тяжких злочинів (Севастополь, Дніпропетровськ, Горлівку, Кіровоград). Серед міст із високим рівнем криміналу лише Сімферополь має показник густоти населення вищий, ніж у Полтаві, Івано-Франківську, Білій Церкві, але столиця АР Крим поступається за густиною населення таким безпечним містам, як Луцьк і Тернопіль. Отже, густина населення, як і у випадку з регіональною злочинністю, не має вирішального впливу на кількість міських злочинів.

Нами було взято також такий показник, як рік заснування міста. У даному випадку спостерігається певна складність зі встановленням дати, від якої можна вести відлік історії того чи іншого міста. Тому ми взяли за основу офіційну дату заснування та, щоб уникнути суперечностей, не беремо до уваги поселення, які існували перед цим. Згідно із цим показником усі міста з найнижчим рівнем тяжких злочинів є історично старшими від усіх міст із

найвищим рівнем тяжких злочинів. Однак подібний висновок потребує додаткових уточнень.

Також ми порівняли кратність зростання чисельності населення цих двох категорій міст, взявши за основу проміжок часу від 1897 р. (перепис населення Російській імперії) до 2012 р. (офіційних даних Держкомстату). Найвища кратність зростання виявилася у Горлівці, місті, яке ми позначили як кримінально активне за тяжкими злочинами. Однак, у містах із низьким рівнем криміналу – Івано-Франківську, Білій Церкві, Тернополі кратність зростання населення є вищою за інші кримінально неблагополучні міста (Сімферополь, Севастополь, Дніпропетровськ, Кіровоград), тобто кратність зростання населення у нашому випадку не пояснює відмінності у кримінальній активності українських міст. До речі, як зазначає О. Демків, Чикаго у 1860 р. було містечком із населенням 10 тис. осіб, а вже у 1910 р. його населення становило близько 2 млн осіб [5, с. 232]. У 1920-х рр. Чикаго стає кримінальною столицею Америки, тобто кратність зростання населення у Чикаго (200) значно перевищувала кратність зростання населення у досліджуваних нами містах.

Особливу увагу привертає криміногенна ситуація в столиці. За даними статистики Київ, незважаючи на найвищу серед міст держави густоту населення, не вирізняється надто високим рівнем криміналу. Більш того, за рівнем тяжких та особливо тяжких злочинів він на декілька позицій поступається іншим регіонам. Крім того, порівняно з іншими столицями пострадянських країн українська столиця виглядає благополучнішою. Наприклад, на 100 тис. жителів у Києві вчиняється 3,7 вбивства, що є нижчим показником, ніж у Таллінні (6,0), Москві (6,9), Санкт-Петербурзі (7,8), чи Вільнюсі (8,3) [13, с. 28-29].

Однак, для Києва є характерною епідемія майнових злочинів, пов'язаних із викраденням автомобілів та квартирними крадіжками [14]. Це й не дивно, адже столиця лідирує за кількістю представників еліти та заможної верстви суспільства, які в ній проживають, ведуть бізнес тощо.

До речі, у місті Києві щільність населення більше як у десять разів порівняно з Севастополем, а за кількістю тяжких та особливо тяжких злочинів (убивства, зґвалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень) Севастополь більше як удвічі випереджає Київ [13, с. 29].

Таким чином, очевидно, що є певні географічні відмінності за показниками рівня злочинності у різних регіонах держави. На заході та у центрі країни криміногенна ситуація є кращою, ніж на сході та півдні. Це стосується як міст, так і регіонів у цілому. Водночас, викладений у статті матеріал доводить, що подібне явище неможливо повністю пояснити географічними, демографічними або навіть соціально-економічними чинниками. Наприклад, за такими показниками, як зайнятість населення та безробіття ситуація на сході та півдні країни виглядає більш пристойною. Тому у даному випадку суттєву, а, можливо, й ключову роль відіграють історичні, культурні, духовні або навіть цивілізаційні особливості того чи іншого регіону або міста. Однак потрібні додаткові дослідження для більш

чіткого розуміння причин цього феномену. Отже, дана проблема має достатні перспективи для подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Социология преступности (Современные буржуазные теории): сб. статей / под ред. М. Вольфганга; [ред. пер. с англ. Б. С. Никифоров]. – М.: Прогресс, 1966. – 368 с.
2. Курчеев В. С. Номо urbanus: Мегалополис в зеркале криминологии: [монография] / В. С. Курчеев, И. В. Свиридов, Е. А. Тюгашев. – Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т., 2009. – 280 с.
3. Овчинский С. С. Преступное насилие. Преступность в городах / С. С. Овчинский; сост. и вступ. ст. А. С. Овчинского, В. С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 408 с.
4. Кандрычын С. Преступность в ареале «столкновения цивилизаций»: пример Украины и Беларуси / С. Кандрычын // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – №3. – С. 71-83.
5. Соціологія міста: навч. посіб. / Л. В. Малес, В. В. Серета, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. – Донецьк: Ноулідж, 2010. – 464 с. – С. 227-260.
6. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / В. І. Шакун. – К., 1996. – 351 с.
7. Старков О. В. Криминальная субкультура: спецкурс / О. В. Старков. – М.: Волтерс Клувер, 2012. – 240 с.
8. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. Гишинский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 520 с.
9. Міністерство внутрішніх справ України / Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
10. Составлен рейтинг самых криминогенных районов Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://news.zn.ua/SOCIETY/sostavlen_reyting_samyh_kriminogennyh_rayonov_ukrainy-97726.html.
11. Названы самые криминогенные города Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/archive/2012/06/11/181127-1.html>.
12. Орищук Ф. Закон и порядок. Как побеждают преступность украинские города / Ф. Орищук // Forbes. – 2012. – Июнь. – С. 72-74.
13. Прядко И. Убийственные мегалополисы / И. Прядко // Корреспондент. – 2011. – № 34. – 2 сент. – С. 28-31.
14. Николаев И. Киев на первом месте по количеству квартирных краж / И. Николаев [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.facenews.ua/news/2012/80866>.